

FÁBRI GYÖRGY

Magyar felsőoktatási rangsorok – tíz év tükrében

Hozzászólás Török Ádám cikkéhez*

Beérni látszik az a szakmai munka, amit 1999-ben kezdett el az Universitas Press Felsőoktatás-kutató Műhely annak érdekében, hogy a felsőoktatási rangsorok – mint a továbbtanulási tájékoztatás leginkább médiaképes formái – Magyarországon is meghonosodjanak. Az Országos Felsőoktatási Információ Központ támogatásával zajló kutatás, majd a 2001-ben megkezdődött rangsorkészítés és -publikálás nyomán 2005-ben már versengő rangsorok jelentek meg a sajtópiacon, mára pedig már olyan tekintélyes szakmai fórum adott közre elemzést a rangsorokról, mint a Közgazdasági Szemle. Török Ádám publikációja alkalmat kínál arra, hogy az egyetemi-főiskolai rangsorok szakmai problémáit a legfrissebb kutatások fényében bemutassuk – előbb azonban szükséges azokat a ténybeli pontatlanságokat helyreigazítani, amelyek érdemben befolyásolhatják az olvasók ismeretszerzését a hazai rangsorokról.

Török Ádám a 2005. évi sajtópublikációk előtti rangsorközléseket két tényező miatt nem tekinti tárgyalásra érdemesnek: „[K]orábban voltak ugyan szórványos példák egyetemek rangsorba állítására egyes szakokon, de ezeket a kísérleteket maguk a szerzők sem próbálták rendszeressé tenni” és „... egyik esetben sem készült olyan rangsor, amelynek a szerzője nevét is adta volna hozzá” (878. o.). Ezzel szemben az UnivPress 2001 óta rendszeresen, azonos módszertan alapján (tehát összehasonlíthatóan!) készítette rangsorait, amit 2001-től kezdődően nyilvánosságra hozott, előbb országos napilapokban (Világgazdaság, Magyar Hírlap), internetes portálon (unipresszo.hu, felvi.hu), majd 2003-tól önálló kiadványokban, kereskedelmi terjesztésben (Mit kínál a magyar felsőoktatás? 2001–2005; Egyetemek mérlegen, 2004; Felvi-rangsor, 2006). Ezek országos, a képzési területek mindegyikét felölelő kutatások és adatgyűjtések alapján készült – és nagy részüket (például valamennyi egyetemi kart) bemutató – rangsorok voltak, amelyeket nevesített szakmai műhely (UnivPress Felsőoktatás-kutató Műhely), kiadó (Országos Felsőoktatási Információs Központ, OFIK) és szerzői kör (jelen írás szerzőjének vezetésével) vállalt. Ezeknek a rangsoroknak az ismertsége az eladási példányszámok és az elsődleges célcsoport, a továbbtanulásra jelentkezők körében végzett felmérések alapján már 2005 előtt is meghaladta a mostanában publikált kiadványok többségének eredményeit. A felsőoktatási szakmai körökben pedig teljes körű volt a használatuk, hiszen a Magyar Rektori Konferencia 2001-től kezdődően több ülésén is tárgyalta a módszertant bemutató tájékoztatókat.

E rangsorok mögött öt országos, reprezentatív, hallgatói szociológiai felmérés és négy, oktatói-munkaadói véleményekre vonatkozó felmérés, hat szakmai konferencia, Magyarországon egyedülálló idősoros adatbázis és mintegy tizenöt ívnyi szakmai tanulmány áll. Ezért is nehezen érthető negligálásuk, különösen szakmai érvelés nélkül. Ráadásul így a

* Török Ádám: A mezőny és tükröképei. Megjegyzések a magyar felsőoktatási rangsorok hasznáról és káráról. Közgazdasági Szemle, 2008. 10. sz. 874–890. o.

„Felvi-rangsor” tárgyalása Török Ádám cikkében kevésbé indokolható, hiszen ennek módszertana, megvalósítói köre megegyezik az előbbiekével, lévén, hogy a Felvi-rangsor (amint azt a publikációi jelzik is) az OFIK ezen rangsorprogramjának keretében készül.

A filológiai-történeti pontosságon és a kutatói-szerzői öntudaton túl egy fontosabb szakmai tényezőt érint a jelzett rangsorkutatási és -publikálási programnak a figyelmen kívül hagyása: jelesül, így lehetséges, hogy Török Ádám szerint a magyar rangsorok nem reflektálnak a nemzetközi rangsortapasztalatokra. Ezzel szemben a publikációk futólagos áttekintése is dokumentálja, hogy a Felvi-rangsor kifejezetten a külföldi, elsősorban német, angol és egyesült államokbeli rangsorok kritikai feldolgozása alapján formálódott (lásd ehhez például Egyetemek mérlegén 2004, Kitekintés: egyetemi rangsorok a nemzetközi szintéren, 23–36. o.). Ugyancsak ezekben a kiadványokban (szintén tízezres példányszámban, szakmai műhelybeszélgetéseken és széles körű felsőoktatás-politikai vitákban reflektálva) közzétűk igen részletesen a rangsorkészítésünk módszertani elveit, projektleírását, felsőoktatás-elméleti megalapozásukat. Bizonyára akadnak gyengeségei a Felvi-rangsornak, de éppen a nemzetközi kitekintés vagy szakmai-módszertani megalapozás hiánya nem tartozik ezek közé.

E recepció, valamint a nemzetközi és hazai felsőoktatási folyamatok elemzése alapján dolgoztuk ki azt a felsőoktatás-elméleti megközelítésmódot, ami alapjául szolgál a rangsorkészítésünknek – és aminek kapcsán a rangsorviták érzékeltetése érdekében néhány tartalmi nézetkülönbséget is megfogalmazunk. Mert mielőtt még valakit megtévesztene a kvantifikáció látszata a számsorokkal és képletekkel demonstráló rangsorokban, tegyük egyértelművé: a rangsorok tényezői és algoritmusai kifejezetten a készítőik értékválasztásán múlnak! Az a becsületes, ha a módszertani leírások világosan megfogalmazzák, mit tartanak a felsőoktatási teljesítményről, az egyetemek és főiskolák funkciójáról, a felsőoktatással szembeni követelménytámasztás kompetens megfogalmazóiról.

A Felvi-rangsor ezt teszi, amikor például megindokolja, hogy a hallgatói választást és véleményt egyenlő értékűnek tekinti a szakmai közfelfogással vagy olyasféle adatokkal, mint az infrastrukturális feltételek. Itt nem értünk egyet Török Ádám professzorral, aki cikkében a hallgatói választást bizonytalan megalapozásúnak tekinti. E mögött egy általánosabb rangsorfelfogás áll: mi értelmetlennek tartjuk annak a kérdésnek a rangsorokkal történő megválaszolását, hogy melyik a jó vagy rossz egyetem, főiskola, szak. A rangsorok nem többet (de nem is kevesebbet) képesek korrekten kifejezni, mint hogy az intézményeknek milyen a presztízse, amit kiegészítenek a rendelkezésre álló adottságok összevetésével. De már ez utóbbi sem alkalmas korlátlanul értékmérésre: a tudományos kapacitás, a gyakorlati lehetőségek, a kollégiumi férőhelyek stb. az igénybe vevők (hallgatók, K+F-megrendelők, akadémiai világ stb.) nagyon is sokágú szempontjai szerint válnak fontosak vagy érdektelenné. Magyarán, ha egyáltalán van értelme rangsorokat készíteni, akkor azok a presztízst mérik, vagyis döntően a hallgatók jelentkezésében és közfelfogásában elfoglalt pozíciót írják le – amit természetesen leginkább az objektív tényezők, teljesítmények alapoznak meg, de utóbbiak rangsorolhatósága merőben kérdéses. (Ezért sem tartjuk – új keletű népszerűségük ellenére – meghatározónak a nemzetközi összehasonlító rangsorokat, amihez sok érvet kínál Török Ádám ezeket korábban elemző cikke.)

Folyamatos viták tárgya az Egyesült Államokban, hogy a rangsorok milyen tényezőket milyen súllyal vegyenek figyelembe. Még a legnépszerűbb *US News & World Report Ranking* is (az érdekeltek szerint túl gyakran...) változtatja az egyes elemeket, ami mutatja a képlékenységet. Jól látja Török Ádám, mi a hallgatói és oktatói, valamint munkaadói véleményeken túl (amelyeket alkalmazunk, tehát pontatlan hiányukat számon kérni) a bemeneti jellemzőket tartjuk elsősorban használhatónak. Egyfelől ezeket lehet mérni, itt

léteznek egyáltalán adatsorok. Másrészt a kimeneti mérés egyre inkább visszaszorul az Egyesült Államokban és Angliában is a munkaerőpiac elasztikusabbá válásával.

Azt is fontosnak tartjuk (s ez megint csak felsőoktatás-felfogás), hogy a különböző szakterületek és életstratégiák nem összemérhetők. Kifejezetten károsnak és félrevezetőnek gondoljuk az olyan sugalmazásokat néhány sajtóorgánumban, miszerint bármilyen szemszögből is értékesebb volna attól egy kurrens képzés, ha a végzés után rövid távon magasabb fizetést érnek el az ott végzetek – összevetve például egy elméleti fizikus kezdetben szerényebb fizetésű kutatói életpályájával, ami ugyanakkor már középtávon is bőségesen megtérül anyagilag (és akkor a további boldogulástényezőkről nem is szóltunk).

A kutatás-fejlesztési kapacitások részben mérhetőek, mi a minősített, valamint a tudományos címmel (MTA doktora) rendelkező oktatók/kutatók és a doktori iskolák létszámadatait használjuk erre. A kimenet itt sem ragadható meg egzaktan: a publikációs teljesítmény már nem csupán szakterületenként, de képzési irányonként is eltérő, a szabadalmaztatás hosszú távú és egyre inkább ipari-gazdasági kérdés, a K + F-megrendelések feltérképezése és értékelése a meglehetősen hektikus hazai körülmények között még nem áttekinthető.

A kimeneti érték mérése iránti legtöbbet hangoztatott igény a sajtóban a munkaerőpiaci sikeresség vagy a követelményeknek való megfelelés. Itt nincs mód részletesen kifejteni azzal kapcsolatos fenntartásainkat, hogy valóban kizárólagos lehet-e ez a szempont, röviden utalunk csupán rá, hogy rossz divatnak tartjuk ennek az áramlatnak a térnyerését. Az egy lehetséges rangsorkészítési stratégia, sok helyütt alkalmazzák, mi magunk is kidolgoztuk az algoritmusát, hogy szakértők véleményét összesítik egyetemekről, főiskolákról, aminek során tekintélyes gazdasági szereplőket is megkérdeznek. Ez a forma azonban lényegesen különbözik attól, hogy adatsorokat (fizetések, elhelyezkedés stb.) és kevésbé reprezentatív „felméréseket” tekintünk rangsorokképző tényezőnek. Utóbbiak információs értéke legalábbis kétséges, orientációs üzenete pedig bizonyosan félrevezető.

Végezetül: talán meglepően hangzik azok részéről, akik kezdeményezték a hazai rangsorok elindítását, de a rangsorokat csak korlátozottan tartjuk érvényes felsőoktatási kommunikációs formának. Azonban a „piac” visszajelzése itthon és külföldön is ez. Legfeljebb 10-15 százalékos súllyal esik latba a rangsorok által közölt információk figyelembevétele a továbbtanulásnál, a családi-lakóhelyi determináció, az iskolai hatások és az egyéni választások mellett. Ráadásul abban teljes az egyetértés a nemzetközi szakirodalomban, hogy sohasem az adott év helyezése a lényeges: többéves időtávú elmozdulásoknak és módosulásoknak van igazán információértékük. Ezért is piacvezető a Felvi-rangsor: immár hét év egységes módszertannal készült adatait tudjuk áttekinteni, elemezni. (Sajnos a szakterületi feszültségeket, amelyek kiérezhetőek Török Ádám írásából a közgazdasági képzés tekintetében, még az idősorok sem tudják kezelni).

A rangsorprogramunk elején, 2001-ben a Rectori Konferencia egyik vitáján több intézményvezető joggal kifogásolta, hogy rangsorjátékról (átvéve az amerikai szóhasználatot: *ranking-game*) beszéltem. Ma már úgy látom, nem is az az igazi felelősség, amit akkoriban emlegettek: hogy itt sokmilliárdos intézmények, magasan kvalifikált szakmai közösségek komoly hagyományokat őrző munkája kerül minősítésre képlékeny és durva mérésekkel. Nagyobb veszély, hogy a média felületessége nap mint nap kikényszeríti az egyetemi-főiskolai világ félrevezetően leegyszerűsítő bemutatását. Megúszni a rangsorokat nem lehet: legyen hát legalább egy olyan köztük, amely a rangsorjáték szabályai szerint, de mégis a szakmai megalapozottság és tisztesség ellensúlyával tudja a felsőoktatás hagyományos értékeit érvényesíteni, átmenteni. Különösen üdvös hát, ha kritikák, szakmai viták formájuk, erősítik a rangsorkészítést – ezek segítségével kezdettől fogva

nyilvánosan hozzáférhetővé tettük az UnivPress rangsorkutatás 1999-re visszanyúló anyagait a www.unipresszo.hu oldalon, az aktuális szakmai tájékoztatók olvashatók a www.felvi.hu oldalon, és ezért kiemelt rovata a rangsorkutatás a Felsőoktatási Műhely című periodikának.

Hiszen éppen a szakmai-módszertani alaposság érdekében indítottuk el szűk évtizede a magyarországi rangsorközléseket és ezért tartjuk fontosnak ma, a szárba szökkenés idején is a részvételt benne.